

ורכב תאמינים

עלון שבועי מבית בני אמונים

פניני אמונים

פניני אמן ותפלה על הפרשה

תפלתו של משה נאמרה באחר

"ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר... ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי" (ג כג; כו)

חכמינו זכרונם לברכה אמרו (דב"ר יא י) כי בשעה שבשר הקדוש ברוך הוא למשה שגזר עליו שלא יבסס לארץ, היה הדבר קל בעיניו. זאת משום שהיה בטוח שבניקל יוכל לבטל את הגזרה בכת תפלתו. שכן נשא קל וחמר ואמר: "ישראל חטאו חטאות גדולות כמה פעמים, וכיון שבקשותי עליהם רחמים מיד קבל מפני... אני שלא חטאתי מנעורי, לא כל שכן כשאתפלל על עצמי טיקבל מפני". כיון שראה הקדוש ברוך הוא שקל הדבר בעיניו של משה, ואינו עומד בתפלה, מיד קפץ ונשבע בשמו הגדול שלא יבסס לארץ ישראל.

רבי אליהו הצרפתי, תלמיד האור החיים הקדוש ומגדולי חכמי פאס, מצא סמך לדברי המדרש הללו מהפסוק שלפנינו, שכך אמר משה: כיון שהתחננתי אל ה' שיבטל מעלי את הגזרה רק "בעת ההוא", ולא התעוררתי לתפלה מיד שנגזרה עלי הגזרה, לכן "ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי" - לקבל תפלתו.

קול אליהו

בכת תפלתו זכה משה לראיה יתרה

"עלה ראש הפסגה וישא עיניו ימה וצפנה ותימנה ומזרחה וראה בעיניו כי לא תעבר את הירד הזה" (ג כ)

כתב האור החיים הקדוש: אמרו חכמינו זכרונם לברכה (ויק"ד י ה): "תפלה עושה מוחצה", ולכן אף כאן נענתה תפלתו של משה לחצאין; על שמים בקש (פס"כ ה): "אעברה נא ואראה", ועל אחת נענה: "וראה בעיניו".

אולם תמה האמרי אמת, שהלא כדי לזכות לראית הארץ לא הצרף משה לתפלה, שכן רק אחרי שנאמר לו (במדבר כו יג): "עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל", התפלל שתבטל הגזרה וזכה להכנס לארץ (רמב"ן דברים ג כב)?

ובאר: כל זמן שלא התפלל משה על כך, הבטחה לו ראיה רגילה, כאדם הצופה מגבה החר על כל הפרטים הגלויים לנגד עיניו. אולם לאחר

'קצור ימים' מחמת העדר תפלה ואמן

"ושמרת את חקיו ואת מצותיו אשר אנכי מצוך היום אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך כל הימים" (ד מ)

חכמים (ברכות נד ב) הבטיחו למי שמאריך בתפלתו כי יאריכו לו ימיו ושנותיו. על פי זאת פרש רבי אשר אנשיל איעסטע את הפסוק (תהלים קב כד): "ענה בדרך כחי קצר ימי". שהלא אמרו חכמים (שם ג ב): "המתפלל בדרך - מתפלל תפלה קצרה", נמצא שמתוך ש: "ענה בדרך כחי" - מנע מפני להאריך בתפלה - "קצר ימי".

על דרך זו הוסיף ובאר האדמו"ר רבי אליעזר זאב מקרעטשיניץ כי קצור הימים הנגרם להולכי דרכים מחמת חסרון תפלתם, נגרם אף מן שבועה שהם משלטלים בדרך הם מפסידים בעל כרחם ענית אמנים רבים. שכן אף האמנים - סגלתן גדולה לאריכות ימים, כמפרש בדברי חכמים (ברכות מז א): "כל המאריך באמן - מאריך לו ימיו ושנותיו".

חידת שמשון [פירודא תקמ"ה] דף ח ע"ב; עולמו של אבא עמ' תלו

שהתפלל ותפלתו עשתה מוחצה, נוספה לו ראיה יתרה, כמאמר חכמים (ילק"ש ואתחנן תכג) שבראיה זו: "הראהו את הרחוק קרוב, ואת שאין גלוי כגלוי, ואת כל הקרוי ארץ ישראל".

אור החיים; אמרי אמת תרצ"ב

התפלה משפיעה על אפן הקרבה

"כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו כה' אלקינו בכל קראנו אליו" (ז ט)

מפני מה נקטה התורה: "קרבים אליו..." בלשון רבים?

באר רבי אברהם חיים שור בעל ה'תורת חיים':

המשג 'קרבה' בלשון בני אדם אינו מתאר דוקא קרבת משפחה, שכן קרבת גו קרבה הנוצרת מכרח המציאות, כקרבה הקרבת בין האדון לעבדו וכיוצא בזה. באותה מדה אף הקדוש ברוך הוא מתנהג עמו בכמה דרגות של קרבה: לעתים הוא

נענה לתפלותינו כאב העונה לבניו, ולעתים כאדון העונה לעבדו - הכל תלוי באפן שאנו נושאים לפניו את תפלתנו.

זהו שאמר הכתוב: "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרבים אליו" - בכמה דרגות של קרבה, "כה' אלקינו" העונה לנו "בכל קראנו אליו" - לפי אפן תפלתנו.

תורת חיים סנהדרין לח ב

'מכניסי רחמים הכניסו רחמינו' - הכיצד?

"לא יהיה לך אלהים אחרים על פני" (ה י)

צווי זה אוסר עלינו להאמין שלאחד מן הנבראים נתנו כח או שליטה בבריאה, ומתוך כך נכלל בו האסור לפנות בתפלה לשום רשות אחרת מלבד לה' יתברך. וכפי שבטא בעל סדר 'אני מאמין' את העקר החמישי מ"ג עקרי האמונה: "שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל ואין ראוי להתפלל לזולתו" (ראה פה"ש לרמב"ם סנהדרין פתיחה לפרק י).

אלא שלפי כלל זה יש לתמה על העבדה שמנסח כמה תפלות ופיוטים נראה כאלו פונים אנו למלאכי מעלה בבקשה שיכניסו את תפלתנו, כמו בפיוט המפרסם "מכניסי רחמים הכניסו רחמינו לפני בעל הרחמים" הנאמר בימי הרחמים והסליחות, ועוד כיוצא בזה?

רבי יהודה בן יקר סבר שהאסור הוא דוקא לפנות ולבקש מהמלאכים עצמם בקשה כלשהי. אולם כאשר התפלה עצמה מפנית לקדוש ברוך הוא, ואף בסיומה מבקשים מן המלאכים שישמשו שליחים להעבירה, כבקשת 'מכניסי רחמים', מתר הדבר.

לעמת זאת רבי ישראל מברונא סובר שאין לפנות למלאכים כלל. לדעתו על אף שמנסח הפניה בתפלת 'מכניסי רחמים' נראה כי היא מפנית אל המלאכים, אין כוונתנו אלא לבקש מהקדוש ברוך הוא בעצמו. והרי הדבר דומה לעבד המתבטח להתקרב אל המלך ולהביע באזניו את בקשתו, ומשום כך הוא מפנה את דבריו ליועצי המלך הקרובים, בתקווה שישמע המלך ויעתר לו. כך אף אנו פונים אל המלאכים בדרך ענה ושפלות, אך בפעל מתפנים שהקדוש ברוך הוא בעצמו יקשיב וישמע לשועתנו.

פרוש התפלות והברכות [לר"ן בן יקר] ח"א עמ' קמב; קלבו' סי' י; ש"ת מהר"ם מברונא סי' רעה

שמורים לבקר

בערב שבת קדש פרשת ואתחנן (י"ד במנחה אב) יחול יומא דהלולא של הרה"ק רבי צבי הירש מליסקא זי"ע. להלן דברים שכתב בספרו 'שערי הישר' על תהלים (קל א) על מעלת ענית אמן:

ענית אמן בקול רם מנגנה על האדם ומכטלת מעליו גזרות רעות. ענין זה נרמז בפסוק (תהלים קל א): "נפשי לה' משמרים לבקר שמורים לבקר"; "נפשי לה" - אם נפש האדם תהמה לה' להללו בענית אמן, "משמרים לבקר" - וישמר לענות [אמן] בקול רם, אזי יזכה ל: "שמורים לבקר" - שנפשו תשמר מגזרות קשות.

גדול העונה אמן יותר מן המברך'
מחרות באורים (א)

אמרה מפרסמת המולדת על גדל מעלתה של ענית אמן ונפלה ונשנתה בשני מקומות בתלמוד; במסכת ברכות (ב ג) ובמסכת גיור (סו ב): 'רבי יוסי אומר: גדול העונה אמן יותר מן המברך'. אמר לו רבי נהוראי: 'השמים [לשון שבועה]! כך הוא. דע, שהרי גולגרים מתגורין במלחמה, וגבורים נוצחין'. כלומר: כפי שבעת מלחמה החילים הפשוטים שלא נחנו בגבורה מיחדת מתחילים בקרב, והחילים המבחרים יורדים אחרים, מכריעים את האויב ומנצחים את המערכה. כך בענין האמן; מהעברה שענית אמן מועה לאחר הברכה, יש ללמד שכחה ומעלתה עולים על כחה ומעלתה של הברכה (המפרש גיור פ"ה ט"ה).

מדוע בחרו חכמים לדמות את הברכה ואת האמן הבאה אחריה לטכסיסי מלחמה? המהרש"א (גיור פ"ה ט"ה) באר זאת על פי מאמר חכמים (פסחים ק"ח א'): 'קשין מוזנותיו של אדם פקריעת ים סוף'. מצד הדין אמורים היו מוזנותיו של האדם לבא לו בקשי גדול ובצמצום, מחמת הקלה שנתקלל אדם הראשון (בראשית י"ז): 'אויבה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך'. אלא שאם הוא מקפיד לברך ולענות אמן על הברכה, נעשים מהברכות סגורים שלמדו עליו זכות כנגד המוטריגים המבקשים שתקום בו קללת אדם הראשון, וכך זוכה האדם שישפיע עליו הקדוש ברוך הוא פרנסה ברוח ובקלות.

וכך מתנהלת המלחמה במוטריגים; מכת הברכה מתחיל 'קרב' כנגד המוטריגים 'פולגרים' המתגרים במלחמה, והאמן הנענית לאחריה מכריעה לטובה כאותם חילים מבחרים המכריעים את הקרב.

על דברי הגמרא הללו תמהו רבים: לכאורה המברך הוא היוזם והמתחיל במצוה ובלעדיו אין ברכה ואין אמן. מדוע אם כן גדולה מעלתו של העונה אמן יותר מן המברך?

להלן נביא אסופת הסברים נפלאים מגדולי הדורות, המבארים כל אחד לפי דרכו, איזו מעלה יש באמן שבגללה חשובה היא יותר מהברכה.

א. אמן - קיים וחתומה

הרשב"א באר: המברך אינו בא לקבע עבדות, כי אם לפרט באמצעות הברכה על מה נסבה הודאתו. לעמת זאת העונה אמן קובע עבדה בהכרחו בהחלטית שדברי המברך הם אמת. נמצא שהאמן מוסיפה לברכה את הקיים שהיא זקוקה לו, ולפיכך גדולה חשיבותה יותר מהברכה עצמה (שו"ת הרשב"א ח"ה סי' ג).

רבנו בחיי (שמות י"ד לא) ממשיך את אמירת הברכה ואת ענית אמן אחריה לעדות: המברך מעיד בברכתו שהקדוש ברוך הוא מקור הברכה ומלך העולם, ואולם אינו אלא כעד אחד על כך. והרי כבר אמרה התורה (דברים י"ט טו): 'על פי שני עדים ... יקום דבר'. אולם לענין עונה האמן מצטרף לעדותו, הרי לפנינו שני עדים. כפי שעדות האחד מתקמת על ידי עדותו של השני שהצטרף לו, כך גם העונה אמן הוא המקיים את עדות הראשון - המברך, ולפיכך גדולה מעלתו מהמברך.

ג. אמן - עבודת הלב

המאירי הסביר: חכמים כנו (בענין ב א) את התפלה "עבודה שהיא בלב", לפי שהיא צריכה פנינת הלב. והנה בדרכו של עולם, השומע מסוגל להתרומם בדברים הנאמרים באזניו ולהגיע לכנת הלב יותר מהמזמור המוציא את הדברים מפיו. ולפי שבשמיעת האזן קל יותר לכוון מבדבור הפה, לכך בדרך כלל גדולה מעלתו של המקשיב לברכה ועונה אחריה אמן יותר מהמברך עצמו (בי"ת הבחירה למאירי גיור פ"ה ט"ה).

ד. אמן - השלמת השם

עוד יש שפרשו על פי מה שלמדו חכמים (פסחים ג א) מן הכתוב כי אסור לאדם לקרוא את השם המיוחד של הקדוש ברוך הוא - שם ה'ה"ה - כפי שהוא נכתב, אלא יש לקרואו כאלו הוא נכתב באותיות: א.ד.ג.י. (פסחים ג.א.) ובאר המברך ברכה אינו מזכיר בברכתו אלא שם אדנות בלבד, ואולם בענית אמן נוסף ונרמז גם שם ה'ה"ה. שכן אמן היא בגימטריה צ"א, בגימטריה של השם המיוחד כפי שהוא נכתב [ה'ה"ה] וכפי שהוא נקרא [א.ד.ג.י.], אשר יחד מצטרפים אף הם למגן צ"א. ונמצא שאמן היא המשלימה את שם ה', לפיכך חשובה היא מן הברכה (הרומי הל' עשנה סי' של; בעל הטורים דברים כו ב).

רבנו בחיי (שמות י"ד לא) ממשיך את אמירת הברכה ואת ענית אמן אחריה לעדות: המברך מעיד בברכתו שהקדוש ברוך הוא מקור הברכה ומלך העולם, ואולם אינו אלא כעד אחד על כך. והרי כבר אמרה התורה (דברים י"ט טו): 'על פי שני עדים ... יקום דבר'. אולם לענין עונה האמן מצטרף לעדותו, הרי לפנינו שני עדים. כפי שעדות האחד מתקמת על ידי עדותו של השני שהצטרף לו, כך גם העונה אמן הוא המקיים את עדות הראשון - המברך, ולפיכך גדולה מעלתו מהמברך.

בעל הל' יקר' ממשיך את הברכה לכתיבת גוף השטר, ואת האמן לחתימה עליו; הכותב שטר מתנה לחברו מביע את רצונו להעניק לו מתנה, ואולם אם לא יחתם על השטר לא יהיה לרצונו כל תקף. אף כאן, כפי שהחתימה מאמתת ומקיימת את הברכה בשטר, כך ענית אמן מאמתת ומקיימת את דברי המברך, ולפיכך 'גדול העונה אמן יותר מן המברך' (עוללות אפרים ח"ג מאמר טו).

ה. אמן - גמר והשלמה

הרא"ש פרש: אמרו חכמים (סו"ט יג ב): 'כל העושה דבר ולא גמרו, ובא אחר

תפלה שהרעידה מיתרים דוממים

"לאחר ששמעתי את דברי ההספד של רבי חיים, בהם גלה טפח וכסה טפחים מכת תפלתו הנודע של המשגיח רבי אליהו, סקרן הייתי להבין את הספור במלואו. רבי חיים התקשה להאריך ולפרט את כל פרטי המעשה, ואולם לאחר שחקרתי ודרשתי מפי בני משפחתו ומקרבי התגלה בעיני המעשה המלא לפרטיו. היה זה כאמור כשמונה שנים לפני פטירתו של המשגיח רבי אליהו. ביום בהיר נדם לפתע קולו של ראש הישיבה, רבי חיים, וכת הדבור אבד ממנו. בשביל רבי חיים שהיה מגדולי מוסרי התורה ומגחילי הדעת בדורו, דומה היתה גזרת אבדן הקול כגור דין מות. חייבים הרוחניים של מאות ואלפי בני ישיבות היו תלויים בשעריו העמקים ובשיחותיו הנודעות שצאמרו במתק שפתים מיוחדות.

הלא רבי חיים לדרש ברופאים, ולאחר סדרת דיקות גלו כי הוא לקה בשתוק במיתרי הקול. כיון שהיתה זו בעיה נדירה ובלתי מוכרת בעולם הרפואה דאז, ובידי הרופאים לא היה אף קצה חוט של הבנה בדרכי הטפול בה, נאלצה הם לומר לרבי חיים כי אין בידם להביא מזור לצרתו.

בצר לו נסע רבי חיים מירושלים לכפר חסידים בלוי בני משפחתו, כדי להתיעץ עם המשגיח רבי אליהו פדת מה לעשות. כאשר שמע רבי אליהו את הספור מפי בן המשפחה שהתלה לראש הישיבה, נאנח אנהע עמקה שבטאה את השתפכותו בצרעו העמק של ראש הישיבה, ואתח הפטיח:

איני יכול לתאר לעצמי אפשרות שרובנו של עולם לא יתן לרבי חיים סטוצ'ינר [כך כנה רבי חיים בעולם הישיבות] לומר עוד שעורים. מפיקיך טרם הסתים; ישנם דברי תורה ומוסר פה רבים שעליך להנחיל לעולם, ואני סמוך ובטוח שעוד תזכה בקרוב להמשיך ולאומרים.

באותה הזדמנות שמע רבי אליהו מרבי חיים את שם אמו, ואמר לו כי מעתה ואילך תפלה עבורו.

רבי חיים שב לביתו שבירושלים כשהוא סמוך ובטוח בכת תפלותיו של רבי אליהו. ואכן, זמן מה לאחר מכן נעשה כל ישיבת מיר כאשר ר' חיים עלה על הדוכן כהרגלו ממים ימימה ופתח במסירת שיעור עמק בסוגיה הנלמדת, ככביכול לא ארע דבר ...

מאותו יום ואילך התחנן רבי חיים, ומתוך שדקדק בדבריו של המשגיח שעליו להנחיל לעולם דברי תורה ומוסר, מלבד שיעורי התורה שהיה מוסר באפן קבוע ודברי המוסר שהיה נושא לפרקים, התחיל למסר שיחות סדירות במוסר ובמשפחה.

כמה ימים לאחר מכן הגיע רבי חיים לחדרו של הפרופסור שאבחו את מצבו כבלתי הפיך. הפרופסור המלמד בדרך ביסודיות את גורנו של רבי חיים ופניו לבשו ארשת תדהמה; הוא נזקק לשכנוע כדי שיאמין כי מדבר באותו חולה שפקד את מרפאתו אך לפני זמן קצר.

תפלתו של המשגיח פעלה ומיתרי קולו של רבי חיים שבו לאיתנם כבתחלה.

המשגיח דקמני' עמ' 302

גאון המוסר, המשגיח דכפר חסידים, הגה"צ רבי אליהו לופיאן זצ"ל, היה מקדיש חלק נפר משיחותיו כדי להנחיל לתלמידיו את חשיבותה ומעלתה של התפלה. בתפקידו כמנהל רוחני בישיבת 'כפר חסידים', היה מתנדב ואף דורש מפל אחד מתלמידיו ללמד הלכה למעשה על חשיבותה של תפלה בכונה, ככלי שבכחו לבקע עולמות ולשפר את כל המחצות.

בפרט היה מפליג המשגיח בחשיבותה של תפלה הנאמרת בכ"י ובדמע. רגיל היה לצטט בענין זה את דבריו הנוצעים של בעל 'ספר חסידים' (ס" קל): 'יש אדם שאינו זכאי שיקבל המקום תפלתו אלא בעבור תקופת תחנונים ודמעת עיניו אשר תמיד בוכה ומתנהג; אף על פי שאין בידו זכות ומעשים טובים, מקבל הקדוש ברוך הוא תפלתו ועושה חפצו'.

אף הוא עצמו היה מדקדק מאד בתפלתו שתאמר כדבעי. תלמידיו עמדו ופעמים בכל יום מחדש לראותו מתפלל לפני ה' כבן המשוחרר עם אביו, תוך נתוק מחלט מהעולם שסביבו.

בין בני הישיבה נודע בענין זה ספור שהתרחש בתקופה שבה שכנה ישיבת 'נכנסת חזקיהו' במושבה 'זכרון יעקב', ורבנו שמש בה כמשגיח. באחד הימים הזדמן להיכיל הישיבה בשעת התפלה אפר פשוט מבני המקום. לכשיצא שאלוהו כיצד התרשם מהישיבה, והוא השיב בתמימות: 'ראיתי את כלם מתפללים, חוץ מאדם אחד, והי' מבגדן שיעמד מול כתל המזרח לצד ארון הקודש, והיה שקוע בשיחה עם משהו... אותו יהודי מבגדן היה, כמובן, לא אחר מהמשגיח רבי אליהו לופיאן, שכששהה מתפלל היה נראה ככביכול משוחח הוא עם הקדוש ברוך הוא.

רבי אליהו, כפי שהיה נאה דורש', כך היה נאה מקום, ומתוך כך זכה שתפלתו לעשרה פרות. ספורי ישועות רבים מתגלגלים בקרב תלמידיו על אודות כח תפלתו שלרוב זכותה וטהרתה היתה מתקבלת לרצון לפני ה'.

אחד מאותם ספורים נשמע מפי בעל המעשה כי הלא הוא ראש הישיבה הנודע דמיר, הגאון המפלא רבי חיים שמואלביץ זצ"ל, בתוך דברי הספדו הנרגשים על מרן המשגיח זצ"ל.

רבי חיים פתח את הספדו בדברי התנצלות ואומרו כי בדורנו אין מי שיכול להספיד את רבי אליהו, וכיון שכך אין מוטלת עלינו חובה לעשות זאת, שכן בכל מקרה איננו מסוגלים להספידו. זאת משום שרבי אליהו נחשב לצדיק סוד עולם כבר לפני שלושה דורות, ואין מספיד בעולם שיכול לדמות לבני דורנו את המשג' רבי אליהו.

ההספיד ולתאר לפניכם את אישיותו הדגולה של רבי אליהו אין בידו, אמר רבי חיים בהתרגשות, 'אולם דבר אחד מוכר אני לספר לכם: לפני כשמונה שנים הייתי חולה מסכן וכבר עמתי בשער מות. הידועים אתם מי הצילני? התדעו אלו תפלות גרמו ליבסוף הצלתני? תפלותיו של רבי אליהו!'

'לא אוכל לפרט בפניכם את כל פרטי הספור, אולם זאת אני יודע בבירור כי תפלותיו של רבי אליהו הצילוני, וכיון שעוולם של הדתי' לו על כך, רואה אני כחובה לעשות זאת עתה ובכפרהסיא'.

הסופר וספר המשגיח דקמני', רבי משה אהרן שטרן זצ"ל, ממקרביו הגדולים של רבי חיים:

המשגיח דקמני' עמ' 302